

Svarilo zastran stekline.

Na Notrajskem in sicer posebno v okolici Logaški in verhniški so se v drugi polovici preteklega mesca potepali stekli psi in se še potepajo. Že je ta nesrečna žival popadla nekoliko ljudi*) in pa goveje živine na paši (ena krava je v veliki Ligojni v nedeljo že za steklino cerknila), od katerih se vé, gotovo pa še več psov, druge živine in morebiti tudi ljudi, od katerih se ni nič zvedilo, da so popadeni bili. Je tedaj zatega voljo posebno zavolj skri-vej popadenih psov nevarnost velika, da bi se še več steklih ne prikazalo, ker vsi v teh okolicah so sumljivi zavoljo kake dotike s steklami, kateri so po teh krajih letali.

Svetujemo tedaj našim ljudem: 1) Naj bi vsak, kdor ni svojega psa noč in dan pred očmi imel, ga dal konjederču, da ga pobije, ker zamore biti, da je bil popaden in da bo stekel. 2) Če človeka ali živino pès popade, naj se jim berž berž z mlačno vodo ali s scavnico poplahne rana in berž potem s hudičevim oljem ali razbeljenim železom žgè, da se strašni strup berž na mestu pokončá, da ne pride dalje v kri; zmivanje z lugom ali s soljo pa za to ni zadosti. Če je bila živina v uho ali rep popadena, je naj bolje, ako se ji popadeni del odseka. 3) Berž naj se gré k svoji gosposki in ji nesreča pové, da pošlje zdravnika, ki bo rano ozdravljal pa tudi notrajno zdravilo dal. Svariti vas pa moramo, ako vam je življenje ljubo, nikar za Božjo voljo ne hodite k tistim ljudem, ki vam za dragi dnar dajejo štupe in vas zapeljujejo, da potem rano zane marjate in popadenim le noter dajete tisto mešanico španjskih muh, ktera je že marsikterega človeka v nevarnost življenja pripravila, da ga je začelo hudo klati in je kri scal. Saj dajejo ti ma-zači tudi le španjske muhe, kakor so čuli nekđaj od zdrav-nikov, po katerih so to zdravilo — toda napačno — po-sneli. Neki Lenček v Šiberšah slepari ljudi v njih veliko škodo (3 gold. veljá njegova štupa) in jih spravlja v veliko nevarnost življenja, ker jih nek hudobno pregovarja, da zane-marjajo rano, za ktero nam vselej mora prva in prva skerb biti, ker rana so vrata, skozi ktere gré strup v život; tukaj ga moramo pokončati in tedaj ustaviti, da ne gré dalje, kjer potem je vsa pomoč prepozna; le če stopiš na iskro in jo zatreš, iz ktere se utegne oginj uneti, boš hišo obvaroval; kadar že hiša gori, je prepozno.

Jezikoslovni pomenki.

Nekaj od naših sostavnih (sintaktičnih) zadev v prevdarek.

Spisal J. Šolar.

Lepo je viditi, kako marljivo da si naš narod prizadeva si jezik očistiti pég, ki mu jih je britka osoda vpalila, in si po njem pot do vikši omike potrebiti. Le škoda, da prave mére za čisto slovenščino, ki je po mojem govorjenje priprostih Slovencev, nočemo prav spoznati! Pisatelji pervih let so jo skorej po goli nemščini zavijali; tako so hotli celo člen posloveniti in so jeli pisati „ta senca te smerti“ (der Schatten des Todes), „to življenje tih svetnikov“ i. t. n. Kar je nekdo zasledel, da Slovenec pred ime (substantiv) člena nikoli ne dene; na to so ga pa povsod opustili, češ, da ga tudi pri prilogih (adjektivih) in na koncu in pa povikšan zvek (accentus acutus) namesti, ker pravimo tudi „vélika cesta, stári terg, mála vas, nóvo mesto, svéti večer“ in so po teh izgledih jeli tudi prestavljati „wir haben das neue Schloss (von unseren bekannten Schlössern) wohl verkauft, aber sonst keines“, „nóvi grad

smo res prodali, družega pa nobenega ne“; „der Gesunde bedarf des Arztes nicht“, „zdravi ne potrebuje zdravnika“: pa so jo le spet zavozili, ker niso pomislili, da Slovenci res pravijo „Beli grad, Novi grad, Novo mesto, Stari terg, Mala vas, velika cesta, sveti večer“ itd., ali to le v takem pomenu kakor Nemci „Belgrad, Neustadt, Altenmarkt, Kleindorf, Hauptstrasse, Christabend“ ali pa Latinci mons sacer, ara maxima, mare rubrum, forum antiquum, tabula picta (prilog za imenom, oba v en sam pomen zvezana, zato imata tudi v slovenskem jeziku oba en sam zvek (accent), ali pa Gerki (τὰ μακρὰ σκέλη, (ἡ) ἐρυθρὰ θάλασσα, (ἡ) νέα πόλις itd. (primerite tudi latinskim enake laške ali francozke besede); v unem pomenu pa današnji Slovenci (od starih ne govorim, saj se jezik tudi spreminja) pravijo samo: ta (ti, ov) nóvi grad (ali pa ta (ti, ov) béli grad) smo res prodali, družega pa nobenega ne, ali pa: „grad smo res prodali, pa le ta nóvi (ta béli) itd. Vpraša se v zgornjem pomenu z besedo „kdo, kaj, kam“ itd. pa z glagolom postavimo: kdo te kliče? stari oče; kaj popravljate zdaj v cerkvi? véliki oltar; kam grés? v Slovéni gradec, v Stari terg itd., v tem pa samo z besedico „kteri“, pa z imenom in glagolom, tukaj: „kteri grad ste prodali“. Besedica „ti“, „ta“, „to“ („ov, ova, ovo“) je tukaj bolj kazavno zaime (demonstrativ) kot pa člen, in se priloga derži ne pa imena; to se zgorej na unem izgledu tudi vidi, kadar se prilog zad za ime stavi. V tem pomenu Gerki tudi prilog s členom vred ali pred ime postavijo, ali pa za ime, kakor mi; Latinci in Nemci pa prilog pred ime denejo in ga s krepkejšim glasom zgovorijo kot une besede v stavku; tako da se v vsih jezikih ti pomeni od zgorej unih ločijo. Kadar se pa vpraša z besedo „kakošen“, ali pa „čigav“ pa priprosti ljudje člena nobenkrat ne denejo, pa tudi „i“ na koncu priloga ne, če prav v nemškem člen stoji. Za poimenjene priloge (substantivirte adjectiva) pa že večidel Slovenci iz prilogov izpeljane imena imamo, postavimo: gluh e c, der Taube, m u t e c, der Stumme, b o g a t i n e c, u b o ž e c, m e r l i č itd., če ne, moremo pa vselej tudi ime k prilogu postaviti, in po tem takem reči „z d r a v č l o v e k ne potrebuje zdravnika“ (zdravemu človeku ni treba zdravnika), ne pa: „zdravi“ ne potrebuje zdravnika, če prav Nemeč pravi: „der Gesunde (ali pa: der gesunde Mensch) bedarf“ itd. Te pomene Latinci ravno tako naznanujejo kakor mi, Greki pa tako kakor Nemci.

Dandanašnji pa tudi eni slovenščino še nekako po nemščini merijo, toda je ne posnemajo, ampak se je še preveč plašijo, tako da spet večkrat v to napačno zaidejo; tako pišejo: „man hat ihn zum Könige gewählt“, „so ga kralja izvolili“ namesto „za kralja“ (uno je polatinjeno); „am Feste der h. 3 Könige“, „v“ dan sv. 3 kraljev“ namesto „na“ sv. 3 kraljev dan“; „ein Wohlthäter hat für die durch Feuer Verunglückten 50 fl. gegeben“, „dobrotnik je dal“, namesto „neki“ dobrotnik je dal“ itd.

Eni so jo pa jeli po ptujih slovanskih narečjih vihati in so nam v kratkem zavihali glagole, nekej zaimén (pronomina), nekte prirečja (adverbia) in pa nekaj prilogov (adjectiva), tako so jeli pisati „ostajam“ namesti „ostanem“, „ostanem“ namesto „bom ostal“; tisti mož, „kojega“ sem snoč srečal, namesto „ki sem ga“ srečal; „znaš nemški“ namesto „nemško“, ker zdaj nimamo nobenega prirečja več na „i“; „golobje domači, car ruski, gora atonska, koledar slovenski“ itd., namesto „domači golobje, ruski car, atonska gora, slovenski koledar“, ker se po slovenski navadi more tako reči, uno je pa le polatinjeno, to sem že zgorej pokazal. — Slovanske vzajemnosti take malenkosti ne podpirajo zlo, ker se jih vsak omikan Slovan, ako se začne našega narečja učiti, v dveh dneh lahko vsih nauči; če pa ni omikan, pa naših pisem tako ne bere; našim ljudem pa, ker naj bolj za-nje in sicer za vse pišemo*), pa take spake

*) Ravno smo zvedili za gotovo, da ubogo deklè, 12 let staro, ktero je stekli pès 27. dan preteklega mesca popadel, je že za steklino strašno smert storilo. Tudi to je Lenček ozdravljal, — naj bi ta žalostna skušnja ljudem oči odperla: kaj premorejo vse tiste drage štupe, ktere le tistemu pomagajo, kdor jih drago prodaja, ne pa nesrečnim popadenim, ktere še le v večjo nevarnost spravijo zato, ker se pri jemanji teh štip zane mari prva pomoč, in ta je, kakor smo gori rekli, za rano.

*) Kar to zadene C. Peter v rimljanski zgodovini II. zv. stran 144 etc. od latinskega slovstva kaj modro govori, zato sem nekoliko verst iz nje posnel, da vam jih tukaj podam:

branje tako zmešajo in pristudijo, da raji na zadnje vse pusté; tako potlej pisatelj za enega tujega bravca, ki si s takim pisanjem pridobi, devet domačih zgubi.

Zraven teh nepotrebnih skerbí pa marsiktere prednosti svojega jezika ne zapazimo in ne varujemo, dasiravno se v domačem govorjenji še povsod najde. Taka se godí blizo nanašavkam „ki“ in pa „kteri“, pa „ko“ in pa „kedar“. Pisavci jih skorej brez razločka stavijo, kakor kane; ljudjé jih pa, se vé da nevedoma, precej tenko ločijo. Jez ne mislim tukaj na tanko dopovedovati, kdaj da mora stati „ki“, kdaj pa „kteri“ za nemški „der“ ali „welcher“; saj se bo na enih stavkih iz vsakdanjih pogovorov samo pokazalo. Tako prost Slovenec, če se ne motim, pravi:

„Vsaka pšenica, ktero kupim, je snetjava; vsaka pšenica, ktero sem kupil, je bila snetjava; vsaka pšenica, ktero boš letos kupil, bo snetjava, (v malo drugačnem pomenu tudi: vsaka pšenica, ktero letos kupiš, bo snetjava).“

Nasuproti pa: „Tista pšenica, ki jo zdaj kupuješ, je snetjava; tista pšenica, ki sem jo včeraj kupil, je snetjava; tista pšenica, ki ti jo bo sosed dal, je snetjava.“

V prvih stavkih mu ne služi prav beseda „kteri“, v družih pa „ki“ ne. Enako tudi stavi besede „ko“ („da, als“) pa „kedar“ (wann); na priliko:

„Kedar pšenice kupim, večidel tudi malo reži prikupim; vselej, kedar sem pšenice kupil, sem si nekaj reži prikupil; vsakikrat, kedar vam bom pšenice pripeljal, bom tudi malo reži pripeljal. (V malo drugačnem pomenu tudi: „to vé, da nam bo tudi malo reži pripeljal, kedar nam pšenico pripelje“).

Nasuproti pa: „Tisto jutro, ko sem pšenico kupil, sem ti tudi za rež naročil; tisti dan, ko nam boš pšenico pripeljal, nam tudi nekaj reži pripelji.“

V prvih stavkih mu ne služi prav beseda „kedar“, v družih pa „ko“ ne.

Dalo bi se tudi nekaj stavkov nabrati takih, da se pomen v njih spremeni tudi po tem, ako se „kteri“ ali pa „kedar“ zgovori s polnim glasom ali pa ne (mit Nachdruck oder ohne Nachdruck); potlej je tudi takih veliko, da se nemška ali pa latinska nanašavka v njih ne dá namestiti z nanašavko, to so posebno taki, ki so po bistvu veliki stavki (Hauptsätze) in le po podobi nanašavni; pa je bolje, če zdaj za enkrat le te pregledamo.

Vidi se precej, da besedi „kteri“ in pa „kedar“ kažete na več oseb in pa na večkratno djanje, zraven jima je pa še nekak nedoločiven in pogojiven pomen pritaknjen, dostikrat pa tudi samo na eno nedoločno osebo, na eno pogojivno djanje, tako da „kteri“ pomeni zlo toliko kot „ki“ in „če“, „kedar“ pa toliko kot „ko“ in „če“ skupej, ali pa kar Gerkom *ὅς ἅν, ὅστις ἅν; ὅτ' ἅν, ὅπότ' ἅν* (die Allgemeinheit und die Bedingtheit); „ki“ pa „ko“ pa samo na eno znano osebo (v množnem številu se vé da na več znanih) in pa na eno določno djanje kakor gerški *ὅς, ὅστις* pa *ὅτε, ὅπότε* kažeta. Te prednosti na

gerškem jeziku učeni moške ne morejo nikoli prehvaliti, mi pa, ki smo jo med vsemi narodi, blizo da tudi med Slovani, sami čisto in še bolj obširno kot v gerškini ohranili, pa tako malo maramo za-njo!

Pri družih nanašavkah, postavimo, pri „kjer“, „kolikor“, „kakor“, „kamor“ itd. se pa, menim da, ta dva pomena zdaj večidel le po glasu (nach dem Redeton) ločita, pa vendar se mi zdí, da se jih v drugem pomenu ljudjé tudi nekako ogiblejo in namesto „kjer“, „kolikor“ raji „ko“, „kot“ pravijo; namesto „kakor“ se pa tudi sliši: „ko“ ali „kot“, postavimo: „je čern ko(t) žužek“, „je padel ko(t) snop“; nasproti pa: „spí kakor da bi bil mertev“, „smerčí kakor da bi žagal“. Blizo da se „ko(t) od „kakor“ tako loči kot nemški „als, wie“ od „als wenn, wie wenn“.

V Celji konec julija 1856.

Šolske stvari.

Vsako leto povémo radi kaj od gimnazijalnih in realnih šol, ker une (nekdaj „latinske šole“ imenovane) so učilišča, iz katerih izvirajo duhovni, zdravniki, pravoznanci, učniki višjih šol, uredniki itd., — te pa učilišča obertnikov, umetnikov itd. Zakasnili smo se sicer letos enmalo s tem popisom, ker kmali se bojo odperle šole spet za novo šolsko leto, vendar pridemo še pred kakor oskerbništvo ljubljanskega šolskega poslopja s potrebno popravo, ktera se bo, kakor smo slišali, še le prihodnje leto doveršila. Prejeli smo od več krajev šolske letnike (Jahresberichte), za ktere se dotičnim gospodom tudi tù očitno zahvalujemo.

V letniku ljubljanske nadgimnazije nahajamo zanimiv naravoslovsk spis „Abbé Nollet in seiner Stellung gegen Benjamin Franklin“, ki ga je spisal učeni gosp. prof. dr. Mitteis in ki nam je bil že iz muzealnega zbora znan. Iz šolskih naznanil pozvedamo, da predpisane nauke je učilo 14 učnikov in da keršanski nauk, latinski, gerški, nemški in slovenski jezik, zemljepis in povestnica, računstvo in naravoslovstvo so bile predpisane véde (slovenski jezik je učilo 5 učnikov) in da 440 učencev je bilo v vseh 8 razredih konec leta (tedaj za 6 več kakor lani), med katerimi je bilo po rodu 356 Slovencev, 80 Nemcev, 2 Hervata, 2 Talijana; gimnazijalne šole jih je doveršilo 28, ki se bojo razkropili v različne višje šole ali pa se podali v kako urednijo.

Letnik novomeške nadgimnazije, kjer je 13 gg. frančiškanov učnikov, letos zapopada lepo pisane čertice o življenji Hektorovem po Ilijadi „Zur Hektor's Charakteristik“, iz katerih se vidi, da je gosp. pisatelj prof. Ladislav Horvat Ilijado in življenje domoljubnega Trojca verlo dobro preduhtal. Predpisani nauki so bili tù kakor v Ljubljani; slovenski jezik je tudi tù učilo 5 učnikov; število učencev je bilo precej obilno, 104 namreč, po tem takem 2 več memo lani; 7 učencev je doveršilo gimnazijo; knjižnica in tudi druge nabirke gimnazijalne se zlasti po darovih lepo množé.

V letniku nadgimnazije celjske je pisal gosp. prof. Lindner zanimiv psihologičen pretres: „kaj je čas, kaj pa prostor“, „Zeit und Raum vom psychologischen Standpunkte“. 11 učnikov je učilo predpisane véde; le dva gosp. učnika, gosp. Grašic in gosp. Šolar, sta učila slovenski jezik, kar je gotovo koristneje kakor če je preveliko učnikov nad enim naukom; javnih učencev je bilo konec leta 196, med temi Slovencev 171, Nemcev 25; 12 jih je doveršilo gimnazijo.

Letnik mariborske nadgimnazije zapopada čertice o zgodovini viteškega štajarskega pesnika Urha Lichtenstajnskega: „Beiträge zur Geschichte des ritterlichen steirischen Sängers Ulrich von Lichtenstein“, ki ga je spisal neutrudljivi zgodovinopisec štajarski gosp. prof. dr. Puff. 14 učnikov je učilo predpisane véde, nauk slovenskega jezika je bil po vsi gimnaziji v rokah enega učnika gosp. prof. Rajca, kateri verlo razširjuje nauk novega slovenskega jezika do staroslovenščine in ilirščine v 7. in 8. gimnazijalnem razredu. Število učencev ni povedano v letniku.

„Das Wesen einer wahrhaften National-Literatur beruht darauf, dass die edelsten und begabtesten Glieder einer Nation aus dem Volksbewusstsein schöpfen und hierdurch fortwährend in ihrem Vermögen und in ihren Mitteln gehoben werden, während andererseits auf diese Weise das Volk selbst sich an ihren Hervorbringungen thätig betheiligt und durch dieselben geistig geweckt und für das höhere gewonnen wird. Nur so ist jener Zusammenhang zwischen Schriftstellern und Volk möglich, der die Literatur zu einem Bindemittel der verschiedenen Stände und zu einem Erzeugniss des ganzen Volkes machen kann“ . . .

„Die römische Literatur vermag eben aus dem Grunde, weil sie nicht national ist, so hoch auch ihr Werth in vielen Beziehungen anzuschlagen ist, doch den höchsten Anforderungen nicht zu genügen. Es müssen ihr nämlich nothwendig zwei der wesentlichsten Vorzüge fehlen, die in einer völligen Angemessenheit des Ausdruckes bestehende innere Wahrheit, und die Einfachheit, welche beide nur dann möglich sind, wenn die Form zugleich mit dem Gedanken als dessen natürlicher Leib geboren, nicht aber wenn sie als ein äußerlicher Schmuck aus der Schule und aus der Nachahmung entnommen wird“ . . .